

Захист від сексуальної експлуатації та насильства: роздуми за підсумками першого року роботи в надзвичайній ситуації

Керолайн Дулін Брасс, Мануела Мой і Йоко Іваса

Захист від сексуальної експлуатації та насильства є невідокремною частиною заходів, що вживаються щодо допомоги українським біженцям. У результаті було виявлено низку політичних наслідків, інновацій та уроків для поточного реагування й для майбутніх криз.

З моменту повномасштабного вторгнення Росії в Україну майже третина українського населення була змушена покинути свої домівки, а 6,3 мільйона українців стали біженцями.¹ Ризики сексуальної експлуатації та насильства (СЕН) є високими з огляду на те, що жінки та діти становлять 87% переміщених осіб, і багато хто з них розлучений зі своїми сім'ями.² Крім того, в наданні допомоги бере участь широке коло суб'єктів, включно з волонтерами, неформальними мережами та іншими людьми з обмеженим досвідом роботи в гуманітарній сфері. Очікується, що в міру подальшого розвитку надзвичайної ситуації ці фактори ризику ускладнюватимуться посиленням соціально-економічної вразливості, труднощами з пошуком безпечного довгострокового житла та потенційною втомою приймаючих громад

Від самого початку кризи УВКБ ООН направило в сусідні країни експертів із ЗСЕН (захист від сексуальної експлуатації та насильства), а потім призначило спеціальних координаторів ЗСЕН на національному та регіональному рівнях. Ці співробітники надавали істотну технічну підтримку, нарощували потенціал і забезпечували координацію впродовж усього першого року роботи в надзвичайній ситуації.

В основних країнах реагування діють національні мережі ЗСЕН, які очолюють і підтримують колективні зусилля ЗСЕН. Для забезпечення узгодженості дій та обміну досвідом між різними країнами існує також регіональна мережа ЗСЕН та Safeguarding Network (Мережа забезпечення безпеки).³ Для забезпечення локалізації та стійкості кожна з цих мереж ЗСЕН працює під співголюванням національних організацій або НУО (VOICE в Угорщині, Plan International у Молдові, Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę і Plan International у Польщі, Terre des Hommes у Румунії та Національний центр із прав людини у Словаччині) та об'єднує понад 170 членів в усіх п'яти країнах, включно з національними й місцевими НУО та організаціями, які очолюють біженці та жінки.

Мережі взаємодіють з біженцями, спільно знаходячи способи передачі інформації про ризики з урахуванням мовних та культурних особливостей. Наприклад, у Словаччині організація Sme Spolu («Ми разом»), очолювана біженцями, виявила, що традиційні описи СЕН викликають відчуження та страх у біженців. Тому вони адаптували повідомлення, уникаючи термінології «ЗСЕН» і використовуючи такі позитивні формулювання, як «вас не звинувачуватимуть» і «до вас прислухатимуться». Вони були об'єднані

в більш широкі повідомлення про те, як залишатися в безпеці в країні притулку, та інтегровані в ширші діалоги з біженцями про безпеку.⁴ У рамках цього проекту було охоплено близько 11 600 біженців.⁵

Національні мережі ЗСЕН також зіграли ключову роль у зміцненні потенціалу інших учасників. На момент написання статті УВКБ ООН і його партнери навчили за програмою ЗСЕН понад 5 000 рядових працівників у сусідніх країнах. Навчання пройшли також співробітники центрів прийому біженців, волонтери, співробітники кол-центрів, прикордонники й співробітники поліції.

Перешкоди для подання інформації

Незважаючи на ранні інвестиції в ЗСЕН, до теперішнього часу було висунуто дуже мало обвинувачень. Незважаючи на те, що проблема недостатності інформації про випадки сексуальної експлуатації та насильства існує в усьому світі, в Україні вона загострилася у зв'язку з культурними особливостями, пов'язаними з гендерною проблематикою й гендерними ролями. Характер війни в Україні та досвід біженців, отриманий ними під час втечі та прибуття до приймаючих країн, також могли вплинути на їхню готовність висловлювати свої побоювання. Багато біженців відчують сильне почуття вдячності за те, що їх радо прийняли в сусідніх країнах, і не наважуються висловлювати будь-які негативні відгуки, побоюючись, що їх вважатимуть невдячними. Широко поширені ідеї про стійкість, єдність і силу українців у боротьбі з російською навалою, а також почуття провини або відповідальності за членів родини, які залишилися в країні, також можуть вплинути на готовність людей повідомляти про свої занепокоєння. Це може посилюватися нестачею інформації та недостатньою доступністю механізмів подачі скарг, а також мовними бар'єрами та бар'єрами, спричиненими культурним різноманіттям.

З досвіду інших надзвичайних ситуацій ми знаємо, що для отримання заяв про СЕН може знадобитися час. Тому ми можемо очікувати потенційного збільшення кількості повідомлень у міру подальшої реалізації заходів у відповідь, а також зміцнення

механізмів інформування та взаємодії з населенням.

Взаємодія з нетрадиційними учасниками процесу надання допомоги

Заходи реагування на ситуацію в Україні характеризуються залученням величезної кількості волонтерів та приватних осіб. Як приклади можна навести студентів, що залишаються в нічний час у центрах реєстрації з метою прийому біженців, пенсіонерів, які допомагають прикордонникам із перекладом, представників української діаспори та церковних груп, які роздають продукти та іграшки в центрах допомоги в сусідніх країнах. Приватні особи та компанії з усеї Європи приїжджали на автобусах і мікроавтобусах до прикордонних районів, щоб запропонувати перевезення, а в прикордонних містах багато місцевих жителів пропонували українцям безплатне житло або допомогу у пошуку роботи.

Цей надзвичайний сплеск солідарності супроводжувався й труднощами. Багато жінок-біженок зазначали, що їм було важко розрізнити дійових осіб на місцях, а також визначати, які пропозиції підтримки є законними та кому можна довіряти. Чи буду я в безпеці в цій родині, яка пропонує мені притулок? Чи повезе мене цей автобус у те місце, про яке говорить водій? Як мені переконатися, що ця пропозиція роботи не виявиться експлуаторською?

В умовах множинності суб'єктів на місцях і обмеженого контролю з боку влади існує ризик того, що особи з шахрайськими намірами отримають доступ до уразливих і часто травмованих людей. У деяких центрах реєстрації прийому жінки-біженки та діти опинилися у владі тих, хто охороняв центр вночі, а в кількох транзитних пунктах вони почувалися настільки неспокоїно, що наважувалися застрибнути в перший-ліпший автобус, сподіваючись, що він відвезе їх туди, куди вони хотіли. Тому УВКБ ООН та інші гуманітарні організації домагалися від місцевої та центральної влади посилення нагляду, надання інформації як добровольцям, так і біженцям, а також створення безпечних механізмів подачі скарг і відгуків.

Наголошувати на важливості традиційних концепцій ЗСЕН в умовах, коли люди, які надають допомогу, не вважали себе гуманітарними працівниками й не були пов'язані глобальними стандартами, виявилось непросто. Багато волонтерів і нетрадиційних учасників процесу надання допомоги мали обмежені уявлення про заходи безпеки, необхідні для захисту біженців. Також була поширена думка про те, що концепції захисту від сексуальної експлуатації та насильства є чужорідними, складними для розуміння, не відповідають національному законодавству або незастосовні в контексті волонтерської допомоги.

Навчальні матеріали та ресурси

Значних зусиль було докладено для підвищення базової обізнаності щодо стандартів поведінки з перших днів реагування в усіх країнах, що приймали участь у реагуванні. УВКБ ООН розробило пам'ятку для добровольців «Що потрібно й чого не потрібно робити»⁶ та провело інструктажі з питань ЗСЕН. Регіональна робоча група з питань захисту випустила Посібник з перевірки

та реєстрації волонтерів і волонтерських організацій,⁷ у якому викладено конкретні та практичні рекомендації для приймаючих держав, зокрема вимога, щоб усі волонтери носили видиме посвідчення особи та регулярно проходили інструктаж і навчання, а також необхідність перевірки біографічних даних волонтерів і механізми нагляду та звітності. Цільова робоча група з питань захисту від сексуальної експлуатації та насильства в Угорщині розробила та переклала російською мовою набір методичних матеріалів: документ «Зобов'язання волонтера», базовий кодекс поведінки для підписання волонтерами, а також брошуру, що містить 11 ключових положень про забезпечення безпеки.⁸

Включення мінімальних заходів щодо забезпечення безпеки у планування дій під час надзвичайних ситуацій та готовності до них із залученням усього спектра учасників на місцях має першорядне значення для запобігання виникненню сексуальної експлуатації та насильства в аналогічних надзвичайних ситуаціях.

Біженці з України чекають на реєстрацію для отримання грошової допомоги у Варшаві, Польща, березень 2022 року. Джерело: УВКБ ООН/Мацей Москва

Загрози в цифровому просторі

Також очевидними є ризики, пов'язані з цифровим простором. Величезна кількість цифрових спільнот і каналів (зокрема у соціальній мережі «Фейсбук», месенджерах «Телеграм», «Вайбер» і «Ватсап»), а також платформ із добору персоналу пропонують біженцям інформацію та пропозиції щодо перевезення, розміщення та працевлаштування. Незважаючи на те, що здебільшого такі ініціативи та й загалом інтернет-простір керуються благими намірами, вони стали благодатним підґрунтям для злочинців і правопорушників, які хочуть нажитися за рахунок уразливих людей, тим паче, що на цих платформах функції модерації та інформування щодо контенту є мінімальними або взагалі відсутніми.

На основі моніторингу соціальних мереж і консультацій з українськими жінками та дітьми УВКБ ООН збило інформацію про випадки гендерно зумовленого насильства, а також про ризики, пов'язані з кіберзалицянням і вербуванням через Інтернет, експлуатацією та торгівлею людьми, крадіжкою особистих даних і шахрайством. Серед них були випадки, коли співробітники гуманітарних організацій і волонтери зверталися до дівчаток-підлітків з числа біженців через інтернет. У відповідь на це УВКБ ООН у середині 2022 року запустило в Угорщині пілотний проєкт із цифрової безпеки, який передбачав проведення спеціальних роз'яснювальних занять для біженців і пошук рішень щодо посилення заходів безпеки, яких могли б ухвалити особи, які управляють і контролюють групи в соціальних мережах.⁹ У рамках регіональної кампанії «Залишайтеся в безпеці» УВКБ ООН також інформувало 4,2 мільйона людей українською та російською мовами про те, як знизити ризики, пов'язані з торгівлею людьми, СЕН та іншими видами гендерно зумовленого насильства.¹⁰

Забезпечення безпеки в контексті локалізації

Відповідно до порядку денного з локалізації та Глобального договору щодо біженців, під час здійснення заходів у відповідь у рамках українського питання

особлива увага приділялася конструктивній взаємодії з місцевими та національними суб'єктами. Національні НУО та організації, очолювані біженцями, становлять 63% партнерів Регіонального плану дій щодо біженців. Крім того, у 2022 році УВКБ ООН в Європі профінансувало 48 грантових угод для організацій, очолюваних біженцями та місцевими громадами.

Місцеві організації привнесли багатий досвід, потенціал і знання місцевої специфіки, що зіграло вирішальну роль у спільній роботі з реагування. Проте незважаючи на те, що їхній тісний зв'язок з громадами був великою перевагою, він також створював специфічні проблеми з точки зору ЗСЕН, оскільки більшість учасників були новачками в гуманітарній діяльності. Деякі місцеві організації не наважувалися визнати ризик СЕН, вважаючи це «зовнішньою загрозою» або поодиноким випадком. Навіть деякі жіночі правозахисні організації, за наявними даними, не хотіли вживати заходів, спрямованих на ЗСЕН, оскільки не припускали, що ризики можуть походити й від їхніх власних організацій.

Формування середовища, що сприяє запобіганню СЕН, а також зміцнення потенціалу організації — процеси, що потребують часу й ресурсів, і часом було непросто поєднати загальну мету підвищення рівня локалізації з необхідністю дотримання всіма партнерами глобальних стандартів ЗСЕН. Для УВКБ ООН та його партнерів пріоритетним завданням є нарощування потенціалу та навчання всього складу учасників на місцях.

Думки та рекомендації

Перед обличчям перспективи затяжної війни в Україні, скорочення ресурсів і рівня підтримки з плином часу, а також потенційного зростання кількості висунутих обвинувачень у СЕН гуманітарній спільноті необхідно зберегти увагу до ЗСЕН як найважливішої частини заходів реагування на ситуацію з українськими біженцями. Водночас жвити на сьогодні заходи реагування призвели до появи низки політичних наслідків, інновацій та уроків, які необхідно врахувати в майбутніх надзвичайних ситуаціях.

По-перше, заходи реагування на ситуацію з українськими біженцями засвідчили важливість проактивного забезпечення необхідного рівня захисту від сексуальної експлуатації та насильства від самого початку надзвичайної ситуації як невідокремної частини загального реагування.

По-друге, заходи у відповідь підтвердили важливість комплексного підходу до ЗСЕН, що відображає й охоплює все різноманіття суб'єктів, які беруть участь у реалізації заходів у відповідь. Потрібне розроблення глобального керівництва та інструментів для взаємодії з волонтерами та іншими нетрадиційними учасниками, які не завжди діють у рамках контрактних зобов'язань або відповідно до принципу захисту від ЗСЕН. Це вимагає збільшення інвестицій у розвиток потенціалу та створення системи національних і місцевих партнерів з боку донорів та агентств ООН, зокрема, шляхом цільового фінансування їхньої роботи у сфері ЗСЕН. Це особливо актуально для організацій, очолюваних жінками та біженцями, які користуються найбільшою довірою у спільнотах біженців.

Крім того, заходи у відповідь на ситуацію в Україні наголошують на важливості взаємодії з державними органами у забезпеченні дотримання принципів ЗСЕН у власних структурах та у здійсненні нагляду за волонтерами та іншими нетрадиційними учасниками процесу надання допомоги на місцях. Також можна розглянути можливість взаємодії з регіональними організаціями та установами.

По-третє, для забезпечення превентивних заходів та заходів зі зниження ризиків у цифровому просторі гостро постає питання щодо необхідності більш рішучих зобов'язань з боку онлайн-платформ, технологічних компаній та державних органів. Конкретні дії мають містити якісніше кураторство, прозоріші та доступніші функції зворотного зв'язку в спільнотах у соціальних мережах, а також проактивний моніторинг адміністраторами та модераторами щодо виявлення матеріалів, пов'язаних з експлуатацією або заподіянням шкоди. До того ж необхідне ефективне реагування на занепокоєння, наприклад, механізми оперативного

видалення контенту та примусових заходів впливу за недотримання платформами наявних стандартів.

Керолайн Дулін Брасс
dulin@unhcr.org @Refugees

Старший міжвідомчий координатор ЗСЕН, Європейське регіональне бюро, УВКБ ООН

Мануела Мой тойм@unhcr.org

Співробітник з міжвідомчої координації (ЗСЕН), представництво УВКБ ООН, Будапешт

Йоко Іваса iwasa@unhcr.org

Старший співробітник з питань політики (ЗСЕН/СД), Офіс старшого координатора (ЗСЕН/СД), УВКБ ООН

Думки, висловлені в цій статті, належать автору та не обов'язково відображають точку зору ООН.

1. UNHCR Operational Data Portal (Портал оперативних даних УВКБ ООН): data.unhcr.org/en/situations/ukraine/location
2. UNHCR (2022) Displacement Patterns, Protection Risks and Needs of Refugees from Ukraine: Regional Protection Analysis # 1 (УВКБ ООН (2022) Характер переміщення, ризики щодо захисту та потреби біженців з України: Регіональний аналіз захисту №1) bit.ly/unhcr-needs-of-refugees-ukraine
3. Regional PSEA and Safeguarding Network (Регіональна мережа ЗСЕН і Мережа забезпечення безпеки): bit.ly/safeguarding-network-ukraine
4. Sme Spolu Information Pages (Інформаційні сторінки Sme Spolu): smespolu.org/informacna-podpora/
5. Funded by the Interagency Community Outreach and Communication Fund, managed by ICVA and UNHCR (Фінансується Міжвідомчим фондом із роботи з населенням і комунікації, керованим Міжнародною радою добровільних установ (ICVA) і УВКБ ООН): bit.ly/psea-outreach-communication
6. Dos and Don'ts for Volunteers (available in seven languages) (Що потрібно й чого не потрібно робити волонтерам (доступно сімома мовами): bit.ly/safeguarding-network-ukraine)
7. Vetting and registration of volunteers and volunteer organisations guidance (Посібник із перевірки та реєстрації волонтерів і волонтерських організацій): bit.ly/vetting-organisations-ukraine
8. Hungary PSEA task force documents (Документи цільової робочої групи з питань захисту від сексуальної експлуатації та насильства (ЗСЕН) Угорщини): bit.ly/hungary-psea-task-force
9. The UNHCR "Safe Online – A guide to be protected on the internet" (Посібник УВКБ ООН «Безпека в онлайн-просторі – путівник із захисту в інтернеті»): help.unhcr.org/hungary/safe-online/
10. UNHCR Stay Safe Campaign – Important reminders for refugees to help stay safe while travelling (Кампанія УВКБ ООН «Залишайтеся в безпеці» – корисні поради для біженців щодо забезпечення безпеки під час подорожей): bit.ly/unhcr-stay-safe-campaign